

Minden intézménynek küldtünk levelet, amelyben felkértük őket a kérdőív kitöltésére. Nyomatott kérdőívet csak azoknak az intézményeknek tettünk a borítékába, amelyek adatbázisunk alapján nem rendelkeztek e-mail címmel. Az e-mail címmel rendelkező intézményeknek csatolt fájlként küldtük el a kérdőív RTF változatát.

Természetesen mindegyik levelünkben – a nyomtatott és az elektronikus levélben is – felhívtuk az intézmények vezetőinek figyelmét az online elérhető változatra az URL feltüntetésével (<http://www.neumann-haz.hu/kerdoiv>).

A leveleket végül 1355 postai címre küldtük ki. A nyomtatott levélben egy ún. „nemleges válaszlapon” is elhelyeztünk, amelyen az intézmények jelezheték, hogy nem tudják a kérdőívet kitölteni, mert jelenleg nem folyik náluk digitalizálási projekt, és a jövőben sem tervezik azt.

Ez utóbbi lapokból 472 érkezett eddig vissza. A digitalizálási tevékenységet folytató intézmények közül eddig 39 esetben küldtek elektronikus kitöltött kérdőívet RTF formátumban, és 168 esetben próbálkoztak az online kérdőív kitöltésével. A beérkezett válaszokat adatbázisba töltöttük. A negatív válaszokat külön adatbázisban tároljuk, hiszen számunkra az is értékelhető adat, ha valaki tudatja velünk, hogy nem digitalizál, és nem is tervez ilyen tevékenységet a közeljövőben.

Az igenlő válaszokat több okból is szűrünk kellett. Az online kérdőívet kitöltők közül sokan nem tudtak pontos válaszokat adni az adott kérdésekre, így a válaszok hiányosak, vagy olykor teljesen hiányoznak.

Néhány tényszerű adat: 2002 októberéig 545 intézmény válaszolt kérdőívünkre. 810 intézmény még nem küldött választ. Megtudtuk, hogy jelenleg 73 intézményben folyik digitalizálás. Az említett 73 intézmény 85 projektről számolt be. A projektek adatai folyamatosan elérhetőek a kérdőív URL címéről: <http://www.neumann-haz.hu/kerdoiv>

A feladatunk most az, hogy a pozitívan válaszolókat újabb kérdőívvel keressük fel, amelyben lehetőséget adunk projektjeik részletesebb ismertetésére.

Miért van mindezt szükség? – kérdezhetnénk. Azért, mert a magyar közgyűjtemények tárgyi, anyagi, intellektuális és humán erőforrásai túl értékesek és fontosak ahhoz, hogy párhuzamos tevékenységekkel, fejlesztésekkel elaprózzuk azokat. Építsünk egy közös tudásbázist, hogy a közzétett eredményekből mindenki egyaránt tanulhasson!

Kora András
(Neumann János Digitális Könyvtár)

Elektronikus publikációk a Die Deutsche Bibliothekben

A *Die Deutsche Bibliothek* Németország központi archivális könyvtára és nemzeti bibliográfiai központja, s így betölti a nemzeti könyvtár funkcióját. Feladata a német és német nyelvű nyomtatott és elektronikus publikációkat, továbbá zeneműveket és hanghordozókat (amelyek 1913 után jelentek meg) gyűjteni, archiválni és hozzáférhetővé tenni, továbbá nemzeti bibliográfiai szolgáltatásokat nyújtani. A jelenlegi Die Deutsche Bibliothek három egységből áll: az 1912-ben alapított *Deutsche Bücherei*-ből, az 1947-ben alapított *Deutsche Bibliothek*-ből és az 1970-ben létrehozott *Deutsches Musikarchiv*-ből. Minthogy az alapítás kezdeményezője nem az állam volt, máig szoros kapcsolat fűzi az intézményt a könyvkereskedelemhez és a hanghordozó iparhoz: az igazgatótanács fele ma is e két terület képviselőiből áll. A kiadványok két példányának ingyenes beszerzése fejében a

Die Deutsche Bibliothek a köteles példányokat feltárja, bibliográfiailag számba veszi, és eredetiben tartósan archiválja. Ezért tevékenységében retrospektív mikrofilmzés és digitalizálás nem játszik szerepet.

A törvény teljes mértékben kiterjed a hordozóhoz kötött elektronikus publikációkra, ám egyelőre az online és a hálózati kiadványokra még nem. Már 1996 óta folynak erőfeszítések annak érdekében, hogy a Die Deutsche Bibliothek megbízatása kiterjedjen a hálózaton megjelenő publikációkra is. Ezekre támaszkodva, s az 1998 óta elektronikus formában kapott disszertációkkal szerzett tapasztalatok alapján 2001 szeptemberében megindították az elektronikus hálózati publikációk önkéntes beszerzését. Azóta a kiadók nagyobb körével folytatnak kísérleteket e területen.

A Die Deutsche Bibliothek törvényben megszabott kötelezettségét ki akarja terjeszteni a digitális hálózati publikációkra is. Ennek feltétele azonban az, hogy a digitális objektumok másolatait neki beszállítsák. Szükség van arra is, hogy az adatfolyam lényegi megőrzése mellett figyelemmel kövesse a technikai változásokat, hogy a használathoz szükséges feltételeket biztosítani tudja.

A beszállítási eljárás érdekében a Die Deutsche Bibliotheknek az a szándéka, hogy

- a „transzferképes” hálózati publikációk, valamint a metaadatok és adatszállymányok számára alkalmas átviteli csatornákat építsen ki;
- biztosítsa az archiválendő hálózati publikációk konzisztenciáját és autentikusságát;
- lépéseket tegyen az elektronikus publikációk tartós megőrzése érdekében, és az eredményeket a nemzetközi cserében is hasznosítsa;
- megteremtse a publikáció azonnali használatának feltételeit az archiválási rendszerben.

A jelenlegi elektronikus publikációs gyakorlat két ponton ütközik a fenti szándékokkal:

- a beszállítási eljárás értelmében ma még nem minden hálózati publikáció „transzferképes”;
- nem minden transzferképes publikáció használható egy tömeges méretekben dolgozó archiváló rendszerben.

A Die Deutsche Bibliothek egyelőre lehetőleg szűkre szabja azoknak a hálózati publikációtípusoknak a körét, amelyeket a jelenlegi eljárásban kezelni tud. Középtávon azonban arra törekszik, hogy technikai lehetőségeit a hálózati publikációk piaci kínálatához igazítsa, s lehetőleg széles spektrumukat fogja át. Az első fázisban a következő típusokra helyezi a hangsúlyt:

- az önkéntes beszállításra kész kiadók hálózati publikációi;
- az elveszés veszélyének fokozottan kitett hálózati publikációk (nincs papír- vagy adathordozós változatuk);
- hálózati publikációk, amelyek gyűjtését és archiválását a beszállítási eljárás jelenlegi technikai állapota lehetővé teszi.

Lépésenként fejlesztik az információtechnikai feltételeket. Tervezik a bejelentési adatok interaktív átvitelét. Metaadatszabványokat dolgoznak ki a kiadók, a könyvkereskedelem és a könyvtárügy részére.

A bejelentésnek és a beszállításnak a megjelenés utáni héten kell megtörténnie. Elvileg minden

hálózati publikációt elektronikus úton kell bejelenteni a Die Deutsche Bibliotheknek. Ennek érdekében a könyvtár egy standardizált átviteli eljárást fejleszt ki és bocsát rendelkezésre.

A szerzői joggal védett publikációkat – amelyeket a Die Deutsche Bibliothek archiváló szervere tárol – csak a könyvtár olvasótermeiben elhelyezett multimédiás olvasóhelyeken használhatják a regisztrált használók; külső hozzáférés csak a szerzői joggal nem védett anyagokhoz lehetséges (pl. online disszertációk).

A beszállítás érdekében a Die Deutsche Bibliothek egyenként lép kapcsolatba a kiadókkal; a kiadó elfogadja a bejelentés feltételeit, megadja adatait, a könyvtár pedig bejelentőazonosítóval látja el a kiadót.

A hálózati publikáció leadásának lépései:

1. A bejelentő lehívja az interaktív bejelentési formátumot, s közli hálózati publikációja adatait.
2. A Die Deutsche Bibliothek strukturált és további hasznosításra alkalmas formában közli a kiadvány metaadatait a bejelentővel.
3. A könyvtár a hálózati publikáció átviteléhez szállítmányazonosítót állapít meg.
4. A bejelentő előállítja a standardizált szállítmányformátumot, s elküldi a hálózati publikációt a Die Deutsche Bibliotheknek.
5. A könyvtár a leszállított metaadatokat a kiadvány feltárásához és megismertetéséhez használja fel, s felelősséget vállal a publikáció tartós megőrzéséért.

Az már kiderült, hogy az eddiginél sokkal pontosabban és szelektívebben kell meghatározni, hogy mit is kell gyűjteni a hálózati publikációk közül. Általánosságban érvényes, hogy valamennyi hálózati publikációt be kell szolgáltatni, amely

- c) kiadójának székhelye a törvény által meghatározott térségben van;
- d) hozzáférhetősége a nyilvános kommunikációs hálózatokon keresztül biztosított.

Az általános tétel alól már ma is számos kivétel létezik, listájuk valószínűleg tovább fog bővülni:

- belső használatra szánt filmek, audiovizuális anyagok, üzleti jelentések;
- elektronikus posta (beleértve a vitairatokat, hozzászólásokat is a newsgroupok, mailboxok, bulletin boardok keretében);
- pr-célú információk egyes személyekről vagy szervezetekről;
- webhelyek;

- köztes anyagok, fogalmazványok;
- más publikációk összefoglalói, kivonatai;
- ideiglenes anyagok stb.

A probléma fontos eleme a részt vevő érdekeltek közötti munkamegosztás. Az elektronikus publikációknak más az életciklusuk, mint a nyomtatottaké, ezért újra kell definiálni a könyvtárak, kiadók és szerzők közötti szereposztást az érdekekkel bíró digitális információk rendelkezése bocsátásában és archiválásában. Megállapodásra van szükség, egyelőre rövid távon, hogy mire milyen kötelezettség hárul, mielőtt a hálózati publikációs adatok redundáns megőrzésének előnyei hosszú távon érvényesülnének. Az országos kooperáció egyik előfeltétele azoknak a kritériumoknak a meghatározása, amelyeknek a hosszú távú archiválási feladatokat vállaló szervereknek meg kell felelniük.

A Die Deutsche Bibliothek tehermentesíthetné a regionális kötelezpéldány-könyvtárakat a hálózati publikációk gyűjtése és archiválása alól, s az érdekeltségi körükbe eső kiadványokat linkek segítségével bocsáthatná rendelkezésükre. Nemzetközi kooperációra van szükség a külföldön megjelent, német nyelvű, Németországról szóló és a németről fordított kiadványok tekintetében.

Az elektronikus publikációk használatának feltételéről már volt szó. Szükség lenne egy modellszerződés kidolgozására valamennyi, szerzői joggal védett kiadvány használatára vonatkozóan, hogy ne egyenként kelljen minden kiadóval megállapodni a használat feltételeiről. Ezek az elképzelések és megállapítások jórészt megtalálhatók az elektronikus publikációk önkéntes beszolgáltatásával

foglalkozó ajánlásban, amelyet 2001-ben fogadott el a Conference of European National Librarians (CENL) és a Federation of European Publishers (FEP).

A Die Deutsche Bibliothek – mint a nemzet emlékezte – hosszú időre szóló archiváláson a hálózati publikációk tartós tárolását érti. Ez jelentheti átvitelüket egy másik médiumra (migration), vagy egy komplett rendszerkörnyezet teremtését egy új, magasabb platformon (emulation). A lényeg az, hogy az adatok akkor is változatlanul rendelkezésre álljanak, ha a kibocsátóhely már nem bocsátja őket rendelkezésre a hálón, vagy pedig a lehívás technikai feltételei időközben megváltoztak. (A Die Deutsche Bibliothek idevágó stratégiai megfontolásai a Network European Deposit Library – NEDLIB – projekten alapulnak.)

A hálózati publikációk az elkövetkező években egyre fontosabb szerepet fognak játszani. Ugyanakkor tovább növekszik a nyomtatott média számára is. 2001-ben a német nemzeti bibliográfia 226 000 tételt regisztrált, 4%-kal többet, mint 1999-ben. A Die Deutsche Bibliothek feladatának tekinti, hogy a jövőben is valamennyi publikációs formátumot – igazodva különböző követelményeikhez – tartósan archiválja, és hozzáférhetővé tegye a nyilvánosság számára.

/SCHWENS, Ute: Die Deutsche Bibliothek – gesetzlicher Auftrag und elektronische Publikationen. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 49. köt. 1. sz. 2002. p. 13–17./

(Papp István)

Vissza a jövőbe, amikor úgy tűnt, hogy a forrásmegosztás működik. Egy sikeres konzorciális hálózat tündöklése és bukása

Bevezetés

Illinois állam az USA-ban közel 58 ezer négyzetkilométeren fekszik, lakosainak száma 12 millió (egy kicsit nagyobb, mint Ausztria és Magyarország együttvéve). Több mint kétezer könyvtára van. Mindig vezető helyet foglalt el a könyvtári fejlesztések és együttműködési kezdeményezések terén. Az 1960-as években az elsők között szervezte meg a közkönyvtárak együttműködési rendszerét. Ennek keretében az államot 18 régióra osztották,

mindegyiknek volt egy regionális központi könyvtára, a rendszer élén pedig négy egyetemi könyvtár és négy tájékoztató központ állt.

A történet megértéséhez ismerni kell a következő szereplőket:

- *Illinoisi Könyvtári Egyesület,*
- *Illinoisi Állami (State) Könyvtár,*
- *Illinois Egyetem (Urbana-Champaign),*
- a „tíz nagy” *Intézetközi Együttműködési Bizottság* (Committee on Institutional Co-operation =